

**RADIKALNE KRIMINOLOŠKE TEORIJE I TEORIJE BIJELOG
OKOVRTNIKA - MOGUĆNOST PRIMJENE U SLUČAJEVIMA
ANALIZIRANJA ORGANIZIRANOG KRIMINALA**

**RADICAL CRIMINOLOGICAL THEORIES AND THEORIES OF WHITE
COLLAR - POSSIBILITIES OF APPLICATION IN CASES OF ANALYZING
ORGANIZED CRIME**

STRUČNI ČLANAK

Muris Mujanović

Sažetak:

Organizovani kriminal danas ozbiljno ugrožava pravni poredak i podriva demokratske institucije gotovo svake zemlje. Opasnost koju ova kompleksna i specifična društveno negativna pojava proizvodi po države i društvo, djelimično ili u cjelini, nije sadržana isključivo u konkretnim kriminalnim radnjama, već se u većini slučajeva može odraziti i na državne odluke u sferi njene ekonomije ili politike. Međutim, zbog specifičnih karakteristika koje nosi sa sobom, postoje brojne poteškoće i nedoumice u sprečavanju i suzbijanju ovog kriminalnog fenomena.

Ključne riječi: *organizirani kriminalitet, bijeli okovratnik, prevare, kriminalne organizacije.*

Abstract:

Organized crime today seriously threatens public order and undermines democratic institutions of almost every country. The risk that these complex and specific socially negative phenomena produces to the state and society, in part or in whole, is not contained only in specific criminal acts, but in most cases can be reflected in government decisions in the sphere of its economy or politics. However, due to the specific characteristics which carries, there are many difficulties and uncertainties in the prevention and suppression of this criminal phenomenon.

Key words: *organized crime, white collar, fraud, criminal organizations.*

1. UVOD

U posmatranju ovog fenomena, rezultati brojnih teorijskih istraživanja pokazuju da osnovni problem nalazimo upravo kod definisanja sadržaja termina organizovani kriminal. U tom smislu većina autora često pod pojmom organizovani kriminal svrstava i oblike grupnog kriminalnog djelovanja koji nužno ne predstavljaju i organizovani kriminal. Pobornici ovakvog mišljenja najčešće ističu da je za postojanje organizovanog kriminala, pored elemenata koji karakterišu organizovano kriminalno djelovanje, nužan još jedan element, a to je veza kriminalne organizacije s državom i njenim organima.

Razliku između pojmova kriminal „bijelog okovratnika" i organizovani kriminal vrlo je teško odrediti. U posmatranju veze između ovih pojmova, mogu se izdvojiti tri grupe autora sa vrlo nijansiranim mišljenjima. Prva grupa autora polazi od pretpostavke da oba termina pripadaju jednoj i istoj grupi zločina, jer im je pri izvršavanju kriminalnih radnji zajednička tačka da naruše principe slobodnog tržišnog poštovanja. Međutim, nekolicina drugih autora se ne bi složila s prethodnom konstatacijom, praveći u tom kontekstu čvrstu distinkciju između pojmova kriminal „bijelog okovratnika" i organizovani kriminal.

Upoređujući kriminal „bijelog okovratnika" sa drugim oblicima kriminala, ova grupa autora navodi i primjer sudske prakse koja je, također, pokazala da su procesuiranja osoba koje su počinile djela kriminala „bijelog okovratnika" u odnosu na druge oblike kriminala znatno kraća i njima izrečene zatvorske kazne bile su znatno blaže.

2. ORGANIZIRANI KRIMINAL

Organizirani kriminal danas ozbiljno ugrožava pravni poredak i podrija demokratske institucije gotovo svake zemlje. Opasnost koju ova kompleksna i specifična društveno negativna pojava proizvodi po države i društvo, djelimično ili u cjelini, nije sadržana isključivo u konkretnim kriminalnim radnjama, već se u većini slučajeva može odraziti i na državne odluke u sferi njene ekonomije ili politike. Međutim, zbog specifičnih karakteristika koje nosi sa sobom, postoje brojne poteškoće i nedoumice u sprečavanju i suzbijanju ovog kriminalnog fenomena. (Centar za sigurnosne studije BiH, 2014).

U posmatranju ovog fenomena, rezultati brojnih teorijskih istraživanja pokazuju da osnovni problem nalazimo upravo kod definisanja sadržaja termina organizovani kriminal. U tom smislu većina autora često pod pojmom organizovani kriminal svrstava i oblike grupnog kriminalnog djelovanja koji nužno ne predstavljaju i organizovani kriminal. Pobornici ovakvog mišljenja najčešće ističu da je za postojanje organizovanog kriminala, pored elemenata koji karakterišu organizovano kriminalno djelovanje, nužan još jedan element - a to je veza kriminalne organizacije s državom i njenim organima. Neke od definicija koje idu u prilog tome, moguće je pronaći u djelu „Kriminal u modernom društvu", čiji autor smatra da „organizovani kriminal u svom sadržaju obuhvata i određenu vezu sa državom i pojedinim njezinim organima u vidu saradnje organa koji primjenjuju zakon, s onima koji ga ne poštuju i žele da ga izigraju" (Eliot, 1962). Sličnu definiciju zastupa i Boettcher navodeći da se „organizovani kriminal odlikuje uređenim zajedničkim djelovanjem više lica s ciljem da se ostvare direktno ili indirektno pokriveni profiti ili pak

uticaj u oblasti javnog života (...) tražeći da ilegalnim metodama ostvare stvarne monopole" (Petrović, 1996).

Fenomenom i pojmom organizovanog kriminala bavi se veliki broj domaćih i stranih autora, najčešće podijeljenih u dvije grupe. Prvu grupu predstavljaju autori koji organizovani kriminal dovode u vezu s državom i njezinim organima, dok drugu grupu čine autori koji smatraju daje za postojanje i djelovanje organizovanog kriminala dovoljno tek postojanje kriminalne organizacije. Ovakva različita shvatanja organizovanog kriminala danas su rezultirala nepostojanjem jedinstvene i općeprihvaćene definicije koja bi olakšala, ne samo rad mladih istraživača i stručnjaka, već i brže apsolviranje znanja na fakultetima na kojima se ova temetska oblast detaljno izučava. Drugi faktor koji doprinosi nepostojanju jedinstvene definicije pojma organizovanog kriminala zasniiva se na činjenici da svaka zemlja na svojstven način doživljava težinu organizovanog kriminala, ovisno o mehanizmima koje provodi u tom domenu. Tako naprimjer, obilježja po kojima se prepoznaje organizovani kriminal mogu biti ista u većini država, ali ne nužno i oblici u kojima se ova pojava ispoljava (Centar za sigurnosne studije BiH, 2014).

U stranoj literaturi postoji mnoštvo definicija organizovanog kriminala. Među njima se posebno izdvaja definicija UN-a prema kojoj se organizovani kriminal definiše kao proširena i kompleksna kriminalna aktivnost koju vrše grupe lica, bilo labavo ili čvrsto povezane, u cilju ilegalnog obogaćivanja na račun društvene zajednice i njenih članova.

Posebno zanimljivu definiciju organizovanog kriminala pruža Vijeće Evrope, prema kojoj organizovani kriminal podrazumijeva „ilegalne aktivnosti koje se izvršavaju od strane strukturiranih grupa od troje ili više ljudi, koje traju duži vremenski period, i koje za cilj imaju činjenje teških zločina pomoću zastrašivanja, nasilja i korupcije da bi se došlo do, direktne ili indirektno, finansijske ili materijalne dobiti". Iz ove definicije se vidi da je jedna od bitnih stavki u proučavanju organizovanog kriminala prepoznati značaj vremenskog perioda, odnosno daje organizovani kriminal aktivnost koja ima namjeru da traje što duže i da što više zadrži koruptivni utjecaj na mjesto i ljude na koje djeluje.

Evropska unija nije prihvatila model izrade jedinstvene definicije organizovanog kriminala, već je usvojila listu od 11 njegovih karakteristika, od kojih treba da postoji šest kako bi se moglo govoriti o organizovanom kriminalu. Te karakteristike su:

- Povezanost i saradnja najmanje dva lica,
- Svako ima određen zadatak,
- Postoji za određeni ili neograničeni vremenski period,
- Korištenje nekog oblika discipline i kontrole,
- Postojanje sumnje o činjenju teških krivičnih djela,
- Djelovanje na međunarodnom nivou,
- Korištenje nasilja ili drugih metoda pogodnih za zastrašivanje,
- Korištenje komercijalnih ili drugih struktura sličnih poslovnim,
- Uključenost u pranje novca,
- Ispoljavanje utjecaja na politiku, medije, javnu upravu, pravosudne vlasti,
- Motivisanost stjecanjem profita i/ili moći.

Od šest karakteristika koje je potrebno imati da bi se govorilo o organiziranom kriminalu po shvatanju EU, četiri su obavezne, a to su:

- Povezanost i saradnja najmanje dva lica,
- Postojanje za određeni ili neograničeni vremenski period,
- Postojanje sumnje o činjenju teških krivičnih djela,
- Motivisanost stjecanjem profita i Ali moći.

Hauard Abadinski, jedan od najznačajnijih eksperata u SAD koji se bavi proučavanjem organizovanog kriminala, u svom kapitalnom djelu "Organised Crime", organizovani kriminal definiše kao "neideološko udruženje koje uključuje veći broj blisko povezanih lica, hijerarhijski organizovano, sa najmanje tri nivoa organizacije, u cilju sticanja moći i bogatstva preko nelegalnih i legalnih aktivnosti". U ovoj definiciji Abadinski akcentat stavlja na organizovana kriminalna udruženja koja se istovremeno mogu baviti i legalnim aktivnostima, kao što su izgradnja stambenih i poslovnih objekata, obavljanje komunalnih usluga i tome sličnih radnji.

Eliot, Schneider, Kaicer i drugi eksplicitno dovode u vezu države s organizovanim kriminalom. U tom kontekstu organizovani kriminal, osim postojanja kriminalne organizacije, posmatraju s visokim stepenom organizacije, hijerarhijom, podijeljenim zadacima, disciplinom i planiranjem kriminalnih djelatnosti, s ciljem stjecanja dobiti i stvaranja profita (Bošković, 2004).

Kada su u pitanju regionalni autori, Abazović, Turek, Aljoša, Bogdanović i drugi svoje definicije temelje na mišljenju da „organizovani kriminal postoji onda kada su nositelji kriminalnih radnji i aktivnosti penetrirani u vitalne, institucionalne struktura, društva i države, odnosno kada postoji funkcionalna i djelatna veza i sprega nosilaca vlasti i nosilaca kriminalnih radnji" (Abazović, 2008).

Oblici organizovanog kriminala su mnogobrojni i raznovrsni. Razvijaju se i mijenjaju vremenom, te lahko prilagođavaju novim savremenim društvenim odnosima. Organizovani kriminal se ne ispoljava u svim zemljama u istim oblicima i istim intenzitetom, već se njegovi oblici djelovanja prilagođavaju postojećim aktuelnim društvenim kretanjima i dešavanjima. Samo proaktivnim holističkim pristupom nadležnih organa ali i cjelokupnog društva, mogu se predvidjeti trendovi i pravci razvoja organizovanog kriminala, a shodno tome i očekivati efikasniji rezultati u smanjenju posljedica njegovog negativnog i opasnog djelovanja po sigurnost građana i njihovo okruženje.

Postoje različita shvatanja o pojavnim oblicima organizovanog kriminala. Đorđe Ignjatović, sagledavajući viđenja drugih autora (domaćih i stranih), a posebno američkih, ističe sljedeće pojavne oblike organizovanog kriminala: „reket, kockanje, trgovina drogom, odlaganje opasnih materija, korumpiranje, pranje novca, lažna bankrotstva, prijevare u osiguranju i slične nezakonite aktivnosti"(Ignjatović, 1998). Pored ove, zastupljene su i druge domaće definicije, koje se suštinski ne razlikuju mnogo od prethodne, te kao takve uglavnom uključuju proširenu listu pojava oblika organizovanog kriminala Stoga, kada se uzmu u obzir prethodna shvatanja, kao (veliki broj međunarodnih dokumenata koji tretiraju pitanja organizovanog kriminala, može se reći da postoji izuzetno veliki broj djelatnosti organizovanog kriminala, ali se među onim najdominantnijim svakako ističu trgovina narkoticima pranje novca trgovina ljudima i drugi oblici kriminala.

Pored navedenih djelatnosti koje se smatraju najrasprostranjenijim i najbitnijim, organizovani kriminal se bavi i nizom drugih protivzakonitih djelatnosti, u koje ubrajamo: kompjuterski kriminal, ekološki kriminal, lihvarjenje, promet nuklearnim otpadom i materijama, krijumčarenje luksuznih automobila pomorska piraterija, trgovina rijetkim biljkama i životinjama i druge oblike organizovanog kriminala Ove, kao i temeljne djelatnosti organizovanog kriminala, vrlo su prisutne u svijetu i predstavljaju svakodnevnu prijetnju ljudskoj egzistenciji.

3. POJAM BIJELOG OKOVATNIKA

Budući da definicije kriminala „bijelih okovratnika" proizlaze iz različitih perspektiva, jedan ključ za moguće rješenje leži u otkrivanju i razjašnjavanju pravila kojima se razni učenjaci koriste da bi odredili koja su od bezbroj obilježja pojedinog fenomena najpreciznija u svrhu definiranja. Komplementarni pristupi koji kombiniraju najbolje od analitičkih i sintetičkih metoda uglavnom su superiorni, a njih se može postići implikativnim i denotativnim metodama. Međutim, čak i kad je neka definicija prihvaćena, često su potrebne nove definicije, bilo zbog promjena u samom fenomenu ili zbog promjene svrhe zbog koje je potrebna definicija (Ball, 2006).

Robinson (1950) naglašava da je najbolji način pristupa definiranju putem trajne aktivnosti. Možemo li dobiti „radnu definiciju" kriminala bijelog okovratnika dovoljno koherentnu da dozvoli kriminolozima da usporede rezultate istraživanja i unaprijede teoriju, bez pretvaranja te definicije u dogmu? U tom smislu, najbliže što smo došli sporazumu u vezi definicije je „konsenzusna definicija do koje se došlo na konferenciji National White Collar Crime Center, koja (iako je narušena kauzalnom insinucijom na samom kraju) zvuči ovako: kriminal „bijelih okovratnika" čine nezakonita i neetička djela pojedinaca ili organizacija koja narušavaju povjerenju ili javno povjerenje, obično u sklopu legitimne profesionalne aktivnosti, izvršena od strane osoba visokog ili respektabilnog društvenog statusa, a u svrhu osobne ili organizacijske dobiti (Helmkamp i dr.,1996).

Činjenica da je došlo do općeg slaganja u vezi gore navedene definicije sugerira kako je pogrešno pretpostaviti da je nemoguće postići značajan konsenzus u vezi definicije kriminaliteta „bijelih okovratnika". Ova definicija zadržava fokus na kršenje povjerenja od strane ljudi značajnog statusa i moći, pri čemu se taj fokus u osnovi zadržava na kršenjima koja se događaju u okviru legitimnih zanimanja. Na kriminalistima je da dodatno razjasne neku vrstu radne definicije referirajući se na logiku same definicije, izbjegavajući korelacijske i kauzalne elemente poput onoga koji se potkrao u definiciju s konferencije, i da budu osobito oprezni u vezi inkorporiranja deskriptivnih elemenata. Čak i ta definicija mora biti dovoljno fleksibilna da se može promijeniti sa svrhom perspektive i s promjenom u prirodi definiranog fenomena (Ball, 2006).

4. KRIMINAL BIJELOG OKOVATNIKA

Kriminal „bijelog okovratnika" je starijeg datuma, iako su teorijska objašnjenja ovog fenomena nastala relativno skoro. Prvi zadokumentovani slučaj kriminala „bijelog okovratnika" dogodio se još u XV vijeku u Engleskoj u tzv. slučaju Karier, kada je agent kojem je bio povjeren transport vune, pokušao da dio ukrade za sebe. Termin „kriminal

bijelog okovratnika" utemeljio je Edvin Saterlend, tada uticajni kriminolog i sociolog i istovremeno predsjednik Američkog sociološkog društva. Saterlend je zastupao stanovište da sam izraz kriminal „bijelog okovratnika" ima porijeklo u pretpostavci da je nošenje bijele košulje i kravate neizostavan dio korporativne kulture oblačenja u sferi javne administracije i poslovnom svijetu. Otuda se sve do danas, pojam kriminal „bijelog okovratnika" koristi kao generički izraz za nenasilna djela, prvenstveno ona koja su motivisana privatnom koristi, čiji su počinioci pripadnici javne administracije ili profesionalci u poslovnim krugovima (Baker, 2004).

Međutim, neki autori smatraju da se izraz kriminal „bijelog okovratnika" u današnjem smislu tumači i upotrebljava kao djelo fundamentalno različito od onog što predstavlja ulični kriminal. Kod uličnog kriminala je tipično da se izvršilac konfrontira sa žrtvom ili njenom imovinom, dok je kod kriminala „bijelog okovratnika" karakteristično da se većina djela izvršavaju uz pomoć neke prevare i u uopćenom smislu ne zahtijevaju upotrebu oružja, već naprotiv, izvjesnu dozu sofisticiranosti tokom prevare. U tom smislu, takvu vrstu djela je relativno lahko prikriti i žrtvu djela je teško uočiti, pa se tako može reći daje za sva djela koja potpadaju pod pojam kriminal „bijelog okovratnika" zajedničko obilježje daje izvršilac koristio svoje ovlaštenje na osnovu svog statusa, nenasilno i koristio se prijevarom (Baker, 2004).

S druge strane, distinkciju između pojmova kriminal „bijelog okovratnika" i organizovani kriminal vrlo je teško odrediti. U posmatranju veze između ovih pojmova, mogu se izdvojiti tri grupe autora sa vrlo nijansiranim mišljenjima. Prva grupa autora polazi od pretpostavke da oba termina pripadaju jednoj i istoj grupi zločina, jer im je pri izvršavanju kriminalnih radnji zajednička tačka da naruše principe slobodnog tržišnog poslovanja. Međutim, nekolicina drugih autora se ne bi složila s prethodnom konstatacijom, praveći u tom kontekstu čvrstu distinkciju između pojmova kriminal „bijelog okovratnika" i organizovani kriminal, a osnov za to nalaze u činjenici što legitimne kompanije svoje prihode uglavnom zasnivaju na legalnim poslovima i što ne koriste nasilje da bi stvorile i održale kartel (Livingston, 1996).

Upoređujući kriminal „bijelog okovratnika" sa drugim oblicima kriminala, ova grupa autora navodi i primjer sudske prakse koja je, također, pokazala da su procesuiranja osoba koje su počinile djela kriminala „bijelog okovratnika" u odnosu na druge oblike kriminala znatno kraća i njima izrečene zatvorske kazne bile su znatno blaže. Ipak, postoji i ona grupa autora koja zastupa mišljenje da je i na teorijskom i na empirijskom planu teško utvrditi razliku između kriminala „bijelog okovratnika" i organizovanog kriminala. (Centar za sigurnosne studije BiH, 2014).

Danas, kriminolozi i sociolozi nude razne definicije kriminala bijelog okovratnika. Te se definicije često preklapaju jedna s drugom i uključuju sljedeće:

- Kriminal bijelog okovratnika kao moralni ili etički prestup,
- Kriminal bijelog okovratnika kao društvena šteta,
- Kriminal bijelog okovratnika kao kršenje krivičnog zakona,
- Kriminal bijelog okovratnika kao kršenje građanskih prava,
- Kriminal bijelog okovratnika kao kršenje regulatornih zakona,
- Kriminal bijelog okovratnika kao radna devijantnost,
- Kriminal bijelog okovratnika kao definicija društveno konstruirana od strane preduzeća,

- Kriminal bijelog okovratnika kao kršenje povjerenja,
- Kriminal bijelog okovratnika kao profesionalni zločin.

Zločin bijelog okovratnika je kriminalno ilegalno ponašanje počinjeno od strane pojedinaca iz više klase, tokom njihovog posla odnosno okupacije. Iz perspektive sistema, oni koji rade u krivično pravosudnom sistemu, kriminal bijelog okovratnika kao zločin ili krivično nezakonito ponašanje. Zločin, u ovom kontekstu, se definira kao "namjerni čin ili propust počinjen kao povreda krivičnog zakona bez opravdanja, te sankcionisano od strane države kao krivično djelo ili prekršaj.

Određivanje razmjera kriminala bijelog okovratnika nije jednostavan zadatak. Dva faktora najviše otežavaju mogućnost procjene koliko često se događaju zločini bijelog okovratnika. Prvi je da mnoštvo zločina bijelog okovratnika nisu prijavljeni odgovarajućim agencijama. Istraživanja pokazuju da samo jedna trećina žrtava zločina bijelog okovratnika obavijesti nadležne o njihovoj viktimizaciji (Kane & NJall, 2006). Kada je pojedinac žrtva zločina bijelog okovratnika, velika je mogućnost da neće prijaviti zločin zbog srama, bojazni da će prijava biti zanemarena ili odbijena, te da će naići na generalno poricanje da je zločin uopšte postojao. U slučaju kada su kompanije žrtve, one se mogu suzdržati od prijavljivanja zbog mogućeg negativnog publiciteta uz koji dolazi i negativna konotacija daje kompanija prevarena od strane „običnog radnika“. Drugi faktor koji otežava određivanje razmjere zločina bijelog okovratnika je povezan sa konceptualnim nejasnoćama koje okružuju koncept. U zavisnosti od načina definisanja zločina bijelog okovratnika, zavisi i definisanje njegovih razmjera.

Kriminal, po svojoj prirodi, ima posljedice za pojedince ali i zajednicu. Kriminal bijelog okovratnika konkretno ima niz posljedica koje se mogu značajno razlikovati od vrsta posljedica koje nastaju od uličnog kriminala. Posljedice kriminala bijelog okovratnika mogu biti okarakterizirane kao: individualni ekonomski gubici, društveno-ekonomski gubici, emocionalne posljedice, fizičko oštećenje i slično.

Bez obzira na veličinu finansijskog gubitka zbog kriminala bijelog okovratnika, ipak je on manje važan u odnosu na društveni gubitak odnosno gubitak zajednice. Kriminal bijelog okovratnika narušava povjerenje, stvara sumnju i nepovjerenje, smanjuje društveni moral i izaziva neorganizovanost.

5. VRSTE KRIMINALA BIJELOG OKOV RATNIKA

Pod pojmom kriminala bijelog okovratnika podrazumijevaju se razne vrste kriminala. Neke od njih su:

- Bankovna prevara,
- Ucjena,
- Korupcija,
- Prevara mobilnim telefonima,
- Kompjuterska prevara,
- Prevara kreditnim karticama,
- Prevara valutama,
- Pronevjera,

- Prevare povezane sa zaštitom okoliša,
- Iznuda,
- Krivotvorenje,
- Prevara povezana sa zdravstvenim uslugama,
- Trgovina ljudima,
- Prevara sa osiguranjem,
- Investicijske prevare,
- Razbojništvo/krađa,
- Pranje novca,
- Reketiranje,
- Trgovina vrijednosnim papirima,
- Utaja poreza,
- Telemarketing prevare,
- Prevare povezane sa skrbništvom.

Bankarske prevare

Kao i svugdje gdje se posluje sa novcem, tako su i banke izložene velikom riziku prevara u raznim vidovima. Ove prevare mogu biti izvršene od strane insajdera, tj. bankarskih službenika i menadžera, odnosno od strane prevaranata spolja, bilo da se radi o fizičkim ili pravnim licima (često u sprezi sa insajderima), a u posljednje vrijeme su sve učestalije prevare preko informacionih sistema. Postoji više razrađenih klasičnih „šema“. Druga opasnost je generalna zloupotreba finansijskog sistema i finansijskih posrednika, gdje su banke najeksponiranije, za „pranje novca“ koji potiče od raznih nelegalnih aktivnosti (Mrdak, 2012).

Od insajderskih prevara potencijalno je najopasniji spekulativni trgovac koji je sinonim za relativno visoko pozicioniranog insajdera u bankarskoj hijerarhiji koji ima ovlaštenja da investira (kupuje i prodaje) vrijednosne papire, s tim da on pri tome, bez ovlaštenja, ulazi u vrlo rizične investicije. Kada se investicije pokažu lošim, ovaj trgovac počinje ponovo, sredstvima banke, da ulazi u nove visokorizične špekulacije na tržištu derivata kako bi pokrio gubitak, što se obično ne završava sretno.

Lažni krediti su kreditne transakcije banke sa pravnim entitetima koje kontroliše nepošteni službenik/menadžer ili njegov saučesnik, kojima se uz angažovanje ovog insajdera odobravaju krediti, iako obično ne ispunjavaju uslove kreditne sposobnosti, nakon čega firma zajmoprimac proglašava bankrotstvo ili njegov vlasnik (i bankarski službenik) nestaje s novcem. Zajmoprimac može biti čak i nepostojeća firma

Prevare kod transfera sredstava su naročito učestale kod elektronskog prenosa novca, prije svega putem SNJODFT-a, gdje se, uglavnom uz pomoć insajdera, daju lažni nalozi da se izvrši transfer sredstava sa nekog računa ili depozita na račun kod druge banke (često je u pitanju „offshore“ račun u nekoj udaljenoj zemlji). Elektronsko poslovanje u bankama omogućava nepoštenim insajderima ili onima koji su sa njima u sprezi da dođu lako do ličnih podataka o vlasnicima računa i depozita, preko kojih se može ostvariti tzv. krađa identiteta i dobiti, na primjer kreditna kartica na ime „žrtve“. U bankarske prevare spadaju i šeme gdje se prikupljaju depoziti od strane institucija koje uopšte nemaju

dozvolu za bankarsko poslovanje (iako nose naziv „banka“) ili nemaju propisano osiguranje depozita (Mrdak, 2012).

Zemlje u tranziciji su pogodno tlo za razne investicione „piramida šeme“. Razlozi su uglavnom jednostavni i svode se na san o brzom i lakom bogaćenju i nepoznavanju osnovnih principa finansiranja, ali i na nerazvijenosti finansijskih tržišta, kao i pasivnosti, pa i djelimičnoj prećutnoj podršci, pojedinih segmentata vladajućih struktura. Kao organizatori i serviseri ovih „piramida šema“ pojavljuju se razne institucije (iza kojih se kriju pravi vlasnici), koje često nose naziv „banka“, mada nemaju licencu za to.

Ekonomski kriminal

Ekonomski kriminal, tokom posljednjih par desetljeća, postao je sveprisutan i rastući oblik kriminalnog djelovanja koji opterećuje većinu evropskih i svjetskih država. Ekonomski kriminal je opisan u Preporuci Vijeća Evrope R(81) 12 iz 1981. godine kao kriminal koji dovodi do gubitka javnih prihoda, proizvodi negativne posljedice po društvo u cjelini, te kao takav šteti domaćoj i međunarodnoj ekonomiji i utječe na smanjenje povjerenja u ekonomski sistem.

Korupcija

Korupcija je društveno negativna pojava koja predstavlja najteži oblik privrednog kriminala. Karakterišu je: prikrivenost, promjenljivost, mnoštvo pojavnih oblika, široka rasprostranjenost i internacionalizacija, teško dokazivanje u krivično procesnom smislu, koristoljubivost, perfidnost (lukavstvo) učinilaca, specifičan objekat koji ugrožava korupcija kao što su zakonito funkcionisanje državnih i privrednih institucija i službi (Jelačić, 1996).

Korupcija je jedna od najvažnijih karakteristika organizovanog kriminala koja je direktno povezana sa organima vlasti. S tim, u vezi, njeni nosioci su službena lica na raznim funkcijama, u državnim organima, javnim službama i drugim javnim institucijama i ustanovama, koje rješavaju o određenim obavezama i odgovornostima građana i pravnih lica (izdavanje rješenja, diploma, uvjerenja, svjedočanstava, dozvola, rješenja, regulisanje vojne obaveze i sl.). Budući da se u svojim aktivnostima i djelovanjima uvijek nalazi na drugoj strani zakona, organizovani kriminal teži legalizaciji nezakonitih poslova. Ova težnja se ogleda u stvaranju aktivne veze sa ljudima iz najvišeg vrha državnog aparata ili povezanosti sa najuticajnijim političkim partijama i strankama (Bošković, 2002). Za ostvarivanje ovih veza, korupcija predstavlja najpogodniji način kojim se postiže neutralizacija dejstva zakona odnosno neutralizacija onih koji su nadležni da sprovedu zakone. Dakle, organizovani kriminal metodom korupcije "drži u šaci", državne službenike, određene službenike policije, sudije, pa čak i novinare, da ne bi javno iznosili vijesti o njihovim "prljavim" poslovima.

Osim negativnog utjecaja na institucije vlasti i građane, određeni oblici korupcije mogu imati teške posljedice za poslovni sektor i privredni razvoj. Tako je korupcija često prepreka privatnim i stranim ulaganjima trgovini i ekonomskom razvoju. Na poslovne aktivnosti privatnih kompanija može utjecati i kriminal u različitim oblicima: od ucjena i iznuda koje provode organizovane kriminalne grupe, preko ozbiljnih prevara i pronevjera od strane menadžera, do vandalizma ili prijatnji kriminalaca. Sve to može uzrokovati ozbiljne štete poslovnom okruženju u kojem kompanije posluju, a samim tim i povećati njihove troškove poslovanja. U isto vrijeme, bilo kakvi oblici koruptivnog djelovanja su plodno tlo za organizovani kriminal. Pored navedenog, određene koruptivne aktivnosti

podrivaju i javne kompanije, uzrokujući da se vladine institucije percipiraju neefikasnim, ranjivim i korumpiranim. Tako medijski podaci govore o znatnom broju veza zaposlenih u različitim organima uprave, kao i policijskim i sigurnosnim agencijama sa pojedinim kriminogenim licima.

Ova veza se obično ogleda u tome da državni zaposlenici na različitim nivoima, određenim pripadnicima organizovanog kriminala, povremeno za novac osiguravaju određene pogodnosti, a neki su do te mjere ušli u ove prljave radnje da su „stalno angažovani“ za takve poslove (Plazinić, 2004).

Trgovina ljudima

Trgovina ljudima predstavlja relativno noviji pojam, koji se odnosi na pojavu koja ima dugu historiju, poznatu pod nazivom trgovina bijelim robljem. Kao i druge djelatnosti organizovanog kriminala, trgovina ljudima, također, predstavlja unosan i profitabilan biznis koji donosi veliku zaradu kriminalnim organizacijama. Osnovna karakteristika ove pojave je njezin međunarodni opseg i sve češće poistovjećivanje s drugim vrstama organizovanog kriminala. Međutim, ono što se, ustvari, smatra trgovinom ljudima ogleda se u definiciji Ujedinjenih nacija kao "vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje osoba, putem prijetnji ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, obmane, zloupotrebe ranjivog položaja neke osobe ili davanje ili primanje novčanih sredstava ili druge koristi, radi dobijanja pristanka osobe, koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu eksploatacije".

Iz prethodne definicije se može vidjeti da nije preciziran spol osoba koje mogu biti žrtve trgovine, s tim kada je u pitanju ova djelatnost organizovanog kriminala u prvom redu se misli na žene, djecu i bebe. Pojam trgovine ljudima u širem smislu vrlo često obuhvata i muškarce koji mogu biti učesnici migracija ali isto tako i objekti krijumčarenja. Tako u kriminalnoj radnji trgovine ljudima postoji objašnjenje za dvije vrste aktera: žrtve i trafikanti. Žrtve u ovom slučaju odražavaju osobe koje su eksploatisane ili trafikovane, bez obzira na spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, dok je trafikant osoba koja trguje žrtvama. Trgovinu ljudima je, prema mišljenju domaćih autora, moguće razlikovati i na osnovu motiva vršenja, prije svega kao trgovinu ljudima za potrebe radne eksploatacije i trgovinu ljudima za potrebe seksualne eksploatacije. Kao što smo prethodno spomenuli, žrtve seksualne eksploatacije su najčešće žene. Kada dođu u posjed trgovaca, žene se tretiraju na ponižavajući način, kao trgovačka roba ili artikal i najčešće bivaju transportovane iz jedne zemlje i prodane lokalnim bordelima u drugoj zemlji (Centar za sigurnosne studije BiH, 2014).

Pranje novca

Pranje novca je aktivnost kojom kriminogena lica nezakonito stečen novac žele što prije ubaciti u legalne novčane tokove, odnosno izvršiti njegovu legalizaciju. Obično se koristi tradicionalna tehnika pranja novca, tako što kriminogena lica nezakonito stečeni novac ulažu u pokretnu imovinu (automobile, jahte i si.) ili za kupovinu nepokretne imovine (zemljišta, kuća i stanova). Vrlo često se koristi i tehnika pranja novca kroz bankarski sektor, kroz poslove sa vrijednosnim papirima, ubacivanje gotovine u legalne novčane tokove kroz pozajmice vlasniku preduzeća (veoma često vlastitom preduzeću), krijumčarenje gotovine, valutne konverzije, elektronsko internet bankarstvo, kroz PDV prevare i si.

Kao i kod drugih oblika organizovanog kriminala, internacionalizaciji ove kriminalne djelatnosti posebno su pogodovali razvoj tehničko-tehnoloških dostignuća i rapidni tokovi globalizacije. Danas, fenomen pranja novca predstavlja ozbiljan međunarodni problem i sve više je izražen kroz utaju poreza, ilegalnu trgovinu drogom i oružjem, prostituciju i reket, organizovanu kocku i druge kriminalne kanale. Zbog svog dominantnog međunarodnog karaktera, rezultirali su i brojni pokušaji definisanja ove djelatnosti, a najčešću primjenu u stranoj literaturi imaju definicije koje u sebi sadrže uže i šire značenje pranja novca. „U širem smislu, pranje novca definišemo kao proces u kome se prihvodi, za koje postoji osnovana sumnja da su stečeni kriminalnom aktivnošću, prenose, prebacuju, transformišu, razmjenjuju ili mijenjaju legalnim sredstvima, radi skrivanja ili prikrivanja prave prirode sticanja prihoda. Prema užem shvatanju, pranje novca predstavlja radnju ili pokušaj radnje kojom se skriva ili prikriva nelegalno porijeklo sredstava, tako da izgleda da ona potiču iz legalnih izvora" (Centar za sigurnosne studije BiH, 2014).

Ekološki kriminal

Ekološki kriminal svakako da nije novi oblik kriminala, ako se ima u vidu da se delikti ovog oblika kriminala ispoljavaju unazad nekoliko decenija. Međutim, stiče se utisak da u tom periodu nije bio u žiži interesovanja (niti ga je javnost percipirala kao problem), sve do kraja prošlog vijeka, kada se u okviru nove ekološke politike i novog pristupa ekologiji uopšte, percipira kao poseban problem u okviru ekološke bezbjednosti.

Pored navedenih uzroka latentnosti i percepcije irelevantnosti ovog oblika kriminala, navedenom svakako treba dodati da ovaj oblik kriminala potpada pod tzv. kriminal "bez žrtve", kojom prilikom se, nažalost, prenebregava činjenica da ovaj oblik kriminala ne bira žrtve, te da je, mnogo izraženije nego kod drugih oblika kriminala odabir žrtve ovdje krajnje nesistematičan, stihijski i sveobuhvatan. Ukoliko se navedenom doda i činjenica da se posljedice ekološkog kriminala najčešće ne ispoljavaju odmah, pa čak ni nakon relativno dužeg perioda, te da nije lako prepoznati i identifikovati vezu između konkretne radnje i posljedice, logično je zašto ovaj oblik kriminala nije bio u žiži interesovanja javnosti.

Ekološki kriminal je poseban vid kriminala koji ima za posljedicu zagađivanje vode, vazduha i zemljišta u većem obimu ili na širem području, čime se dovodi u opasnost život i zdravlje ljudi ili prouzrokuje uništenje biljnog i životinjskog svijeta većih razmjera (Matijević, 2009).

Ekološki kriminal predstavlja vid savremenog kriminala koji se intenzivno razvija i sve više dobija karakteristike teških oblika kriminala koji ugrožavaju osnovne ljudske vrijednosti (Bošković, 2011). Ono što je najznačajnije, svakako je sadržano u tvrdnjama daje organizovani ekološki kriminal, kao supstrat štetnog djelovanja na sveukupni ekos, dio ukupnog kriminala, jedna od njegovih novoizraženih komponenti, proisteklih upravo iz društvenog razvoja. Ekološki kriminal ima svoje specifične karakteristike, koje ga razlikuju od drugih vidova kriminala u sljedećem: ekspanzija, tamna brojka, organi zovanost, kriminal bijelog okovratnika. Posebna karakteristika ovog vida kriminala je u viktimološkim aspektima, gdje su svi žrtve, čime se stiče ambijent da niko nije žrtva (Ljuština, 2005).

6. PRIMJENA TEORIJA U ANALIZIRANJU ORGANIZIRANOG KRIMINALA

Organizovani kriminal, ma koliko izgledao savremeni društveni fenomen, u suštini je univerzalna i historijska pojava. Naime, razni oblici organizovanosti u izvršenju kriminalnih radnji, kao profesionalni i profitni model aktivnosti ostvarivanja političkog uticaja i ostvarivanja drugih oblika moći u društvu, bili su poznati još početkom XVIII vijeka. Suštinski gledano, organizovani kriminal je specifičan oblik savremenih vidova profesionalnog kriminala koji se po mnogim osobinama razlikuje i od tradicionalnih vidova zločinačkog udruživanja, kao i od klasičnih oblika kriminala kako nacionalnih tako i međunarodnih razmjera. U tom smislu, bukvalno, ni jedan kontinent pa ni država svijeta nije pošteđena organizovanog kriminala.

Svojevremeno, bezbjednosno najstabilniji sistemi u zapadnoevropskim državama takođe su načeti razornim vidovima korupcionih afera, trgovinom ljudima, narkoticima, oružjem i slično.

Sumirajući sadržaj mnoštva definicija organizovanog kriminala, on bi se mogao definisati kao vrsta profesionalnog kriminala koji karakteriše postojanje čvrste, hijerarhijski uspostavljene kriminalne organizacije, sa preciznom podjelom rada i uređenim unutrašnjim odnosima, opredjeljenom za vršenje i najtežih kriminalnih djela, uz primjenu metoda podmićivanja, nasilja i sličnih metoda pri ostvarivanju ekstremne profitabilnosti. Iz ove definicije proističu bitna obilježja pojma organizovanog kriminala, koja čine konstitutivne elemente sadržaja i sastoje se u:

- postojanju kriminalne organizacije (tzv. kriminalni sindikati);
- organizaciji uspostavljenoj na hijerarhijskim osnovama i sa mrežnom strukturom;
- fleksibilnosti u radu i tendencijom uključivanja i ostvarivanja uticaja u organima vlasti, privrednim i političkim strukturama;
- upotrebi nasilja i korupcije kao metoda rada, i
- ostvarivanju profita kao krajnjeg cilja.

Osim toga, treba imati u vidu da su djelatnosti organizovanog kriminala i lihvarjenje, lažna bankrotstva i prevare u osiguranju, odlaganje opasnih materija, kompjuterski kriminal, trgovina oružjem, trgovina rijetkim biljkama i životinjama, krijumčarenje motornih vozila i drugo. Trgovina narkoticima je najrasprostranjenija i najunosnija djelatnost organizovanog kriminala, a izražena je u svim sferama, od proizvodnje, prerade i prodaje i odvija se u sistemu uređene organizacije počev od proizvođača droge, preko kupaca, vlasnika skladišta, transportne mreže i uspostavljene mrežne organizacije za preraspodjelu na potrošačkom području.

Korupciju, kao značajnu djelatnost organizovanog kriminala karakterišu stalna dinamičnost i različitost formi ispoljavanja, ne samo u nacionalnim nego i u međunarodnim okvirima. U tom smislu, korupcija, bez obzira na to u kom se obliku ispoljava i ko se pojavljuje kao njen aktivni subjekt, dovodi do poremećaja u ekonomskom sistemu, ostvaruje negativan uticaj na funkcionisanje pravnog sistema i rad nadležnih organa, negativno djeluje na zakonitost, moral i druge društvene odnose.

Pranje novca je, svakako, izvorni oblik pojave organizovanog kriminala, a proističe iz jednog od osnovnih ciljeva organizovanog kriminala, a to je ostvarivanje kriminalnog

profita. S obzirom da je jedan od osnovnih problema ovako stečenog kapitala njegova legalizacija, pranje novca, kao skup raznih metoda finansijskih transakcija, falsifikata dokumenata i poslovne manipulacije, rješava ovaj problem kod mnogih vidova organizovane kriminalne aktivnosti kao što su profiti od trgovine narkoticima, ljudima i oružjem, poreske utaje, organizovana prostitucija, kocka i reket. Naime, suština pranja novca u organizovanim oblicima kriminala je u konverziji ili prenosu imovine koja predstavlja nezakoniti prihod, odnosno prikrivanje ili maskiranje pravne prirode vlasništva sredstava nezakonitog porijekla, te njihovo uključivanje u legalne finansijske institucije i ulaganja.

Trgovina ljudima je u oblasti organizovanog kriminala djelatnost koja obuhvata nekoliko vidova same pojave. Pod ovim pojmom se podrazumijevaju kriminalne aktivnosti krijumčarenja imigranata, organizovana prostitucija i trgovina ljudskim organima. Iako pojava potiče od historijskog oblika trgovine bijelim robljem, ona u savremenim vidovima predstavlja jedan nov fenomen sa bitno različitim sadržajima. Naime, procesi globalizacije i raslojavanja u svijetu, a posebno raspadi nekih socijalističkih zemalja, te naglo siromašenje u nekim krajevima svijeta, doveli su do migracionih procesa u kojima su pogodno tlo za krijumčarenje ljudi iz siromašnih u razvijene krajeve našle mnogobrojne kriminalne organizacije. Isti ili slični procesi doveli su do pojave organizovane prostitucije, koja se više ne odvija samo u nacionalnim okvirima organizovanosti, već i u internacionalnim razmjerama trgovine ženama i drugih oblika seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, sve do drastičnih pojava nelegalnog usvajanja djece i organizovane pedofilije. Pored toga, savremena dostignuća medicinskih nauka, posebno u oblasti transplatacije dovela su do pojave krijumčarenja i trgovine ljudskim organima, sa svim sadržajima organizovane i nasilničke kriminalne djelatnosti, od nelegalne trgovine do kidnapovanja, fizičkog zlostavljanja, sakaćenja i likvidacije djece.

Kako je organizovani kriminal u cjelini poprimio internacionalne razmjere jer ugrožava privredne i bezbjednosne sisteme pojedinih zemalja, mnogi organi Ujedinjenih nacija, kontinentalne i regionalne organizacije i njihova tijela uključeni su u donošenje raznih rezolucija, deklaracija i konvencija, kao garant uspostavljanja jedinstvenih pravnih standarda sprječavanja i suzbijanja ovih pojava kako na međunarodnom tako i na nacionalnom planu.

Evidentno je da se organizirani kriminal i kriminal bijelog okovratnika konstantno prepliću. Brojne su vrste zločina koji se mogu počinuti, a da istovremeno spadaju u kriminal bijelog okovratnika i u organizirani kriminal. Prilikom analiziranja organiziranog kriminala, njegove pojave, uzroka nastanka, kao i posljedica, neophodno je uključiti i radikalne kriminološke teorije te svakako karakteristike kriminaliteta bijelog okovratnika.

7. ZAKLJUČAK

Mnogobrojne probleme definisanja pojave organizovanog kriminala čine dileme između raznih srodnih pojmova koji u nekim slučajevima djeluju kao sinonimi, a u drugim kao sasvim odvojeni fenomeni, a u trećim kao terminološki obrasci koji jedni iz drugih proističu, kao posebni vidovi ispoljavanja. To se posebno odnosi na pojmove neadekvatnog terminološkog razgraničenja koji se odnose na ovu pojavu kriminala i transnacionalni kriminal, kriminal bijelog okovratnika i međunarodni kriminal. Nesporno, u svakom od ovih slučajeva riječ je o posebnim i pojavama i pojmovima, koji se u literaturi i u praksi konstantno isprepliću kroz određene tipove kriminala.

Negativni ishodi dejstva organizovanih kriminalnih grupa razorno djeluju na sve zemlje u svijetu, bez obzira na politički sistem i stepen njihovog razvoja. U proteklih godinama, evidentan je značajan porast broja krivičnih djela organizovanog kriminala u svim zemljama. Ured UN-a za borbu protiv droge i kriminala, procjenjuje da grupe koje se bave međunarodnim organizovanim kriminalom, od trgovine drogom, trgovine ljudima i cyber-kriminalom godišnje zarade oko 870 milijardi dolara. Samo u Evropskoj uniji identifikovano je 3.600 organizacija koje se bave organiziranim kriminalom. Veoma je bitno imati u vidu činjenicu da organizovani kriminal najčešće proteže svoje aktivnosti izvan jurisdikcije pojedinih država, pa tako geografske granice ne predstavljaju barijeru kao što je to slučaj sa ostalim akterima međunarodnog prava.

Stoga je, međunarodna saradnja i nesebična razmjena operativnih podataka, neizostavan faktor suprostavljanja djelovanju moćnih kriminalnih organizacija. Uz postojanje čvrste međunarodne saradnje i uz objedinjavanje kriminoloških teorija, te teorija o kriminalu bijelog okovratnika, analiza svih karakteristika organiziranog kriminala, pojavnih oblika i načina ispoljavanja, doprinijelo bi u mnogome sprječavanju širenja ove pojave.

LITERATURA:

1. Abazović, D. M. (2008). Ogleđi o bosanskohercegovačkoj zbilji. Sarajevo: DES.
2. Baker, J.S. (2004). The Sociological Origins of "White-Collar Crime. The Heritage Foundation. Pristupljeno 30 Maj 2015, dostupno na: <http://www.heritage.org/research/reports/2004/10/lhe-sociologicd-origins-of-wWte-collar-crime>
3. Ball, R.A. (2006). Logika definicije kriminaliteta "Bijelih okovratnika". Kriminologija i socijalna integracija. 4(1).
4. Bošković, M. (2002). Aktuelni problemi suzbijanja korupcije. Beograd: Policijska akademija
5. Bošković, M. (2004). Organizovani kriminalitet i korupcija. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
6. Bošković, M., (2011). Kriminologija. Novi Sad: Pravni fakultet.
7. Centar za sigurnosne studije BiH (2014). Studija o organizovanom kriminalu u BiH. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije.
8. Eliot, M. A. (1962). Kriminal u modernom društvu - prijevod. Sarajevo: Svjetlost.
9. Fijnaut, C. J. C. F., & Paoli, L. (2006). Organised crime and its control policies. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 14(3), 307-327.
10. Helmkamp, J., Ball, R., Townsend, K. (1996). Definitional Dilemma: Morgantown, WV: National White Collar Crime Center.
11. Ignjatović, Đ. (1998). Organizovani kriminalitet-drugi deo. Beograd: Policijska akademija.
12. Jelačić, M. (1996). Korupcija - društvenopravni aspekti i metodi suprotstavljanja. Beograd: MUP R. Srbije.
13. Kane, J. & Wall, D. (2006). The 2005 National Public Survey on White Collar Crime. National White Collar Crime Center.
14. Livingston, J. (1996). Crime & Criminology. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
15. Ljuština, A., (2005). Pojam i osnovne karakteristike organizovanog ekološkog kriminaliteta. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
16. Matijević, M., (2009). Specifičnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta. Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.
17. Mrdak, N. (2012). Upravljanje rizicima u bankama. Master rad. Beograd: Univerzitet Singidunum.
18. Petrović, D. (1996). Organizovanje zločinačkih udruženja. Beograd: Srpsko udruženje za krivično pravo.
19. Plazinić, S. (2004). Pojam i delatnosti organiziranog kriminaliteta. Specijalistički rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
20. Robinson, R. (1950). Definition. London: Oxford University Press.